O‘ZBEK VA TURK TILLARIDA BARAKA RAMZI BO‘LGAN MEVA NOMLARI

Mutalibova Saodat O`lmas qizi
Bux.DPI magistranti
saodatmutalibova9@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda o‘zbek va turk tillarida baraka, mo‘l-ko‘llik va farovonlik ramzi sifatida qaraladigan meva nomlarining lingvomadaniy va semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Xususan, olma, anjir, uzum, anor kabi mevalarning xalq og‘zaki ijodi, maqol va matallar, folklor namunalari hamda badiiy adabiyotdagi ramziy ma’nolari qiyosiy jihatdan o‘rganiladi. Tadqiqot jarayonida har ikki tilda meva nomlari orqali ifodalanadigan baraka tushunchasining umumiy va farqli tomonlari aniqlanib, ularning tarixiy, madaniy va ijtimoiy omillar bilan bog‘liqligi yoritiladi. Tezis natijalari turkiy tillar semantikasi, etnolingvistika va madaniyatlararo aloqalarni o‘rganishda muhim ilmiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: til,madaniyat, baraka, ramz, xalq og‘zaki ijodi, maqol.

Til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari hamda ramziy tafakkurini yaqqol namoyon etadi. Ayniqsa, xalq og‘zaki ijodi va badiiy tafakkurda muhim o‘rin tutgan meva nomlari turli ramziy ma’nolarni ifodalab, baraka, mo‘l-ko‘llik, farovonlik va hayotiy davomiylik timsoli sifatida talqin etiladi. O‘zbek va turk xalqlarining tarixiy ildizlari, madaniy mushtarakligi hamda umumiy turkiy merosi ularning til birliklarida, xususan, meva nomlariga yuklangan ramziy ma’nolarda yaqqol ko‘zga tashlanadi.Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, globallashuv sharoitida milliy-madaniy qadriyatlarni til orqali anglash va saqlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu ish natijalari o‘zbek va turk tillari semantikasi, etnolingvistika hamda qiyosiy tilshunoslik sohalarida olib boriladigan ilmiy izlanishlar uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lishi bilan ajralib turadi.

O‘zbek xalqining qadimiy dunyoqarashi, urf-odatlari va badiiy tafakkuri tabiat bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, unda o‘simliklar, ayniqsa mevalar muhim ramziy-ma’naviy mazmunga ega. Mevalar nafaqat oziq-ovqat manbai, balki baraka, farovonlik, serhosillik, naslning davomiyligi va ilohiy ne’mat timsoli sifatida talqin etilgan. Xalq og‘zaki ijodi, marosimlar, urf-odatlar, maqol va matallar hamda yozma adabiyotda mevalar ramziyligi alohida o‘rin tutadi. Ushbu maqolada o‘zbek xalqining qadimdan baraka ramzi sifatida qaralgan ayrim mevalari — anor, olma, uzum, anjir va tut mevalarining semantik, madaniy hamda ramziy xususiyatlari batafsil yoritiladi.

Mevalarning baraka tushunchasi bilan bog‘liqligi. O‘zbek xalq tafakkurida “baraka” tushunchasi faqat moddiy mo‘l-ko‘llikni emas, balki ruhiy osoyishtalik, oilaviy totuvlik, sog‘lik-salomatlik va naslning davomiyligini ham anglatadi. Mevalar esa tabiatning eng muhim ne’matlaridan biri sifatida ushbu tushunchaning timsoli bo‘lib xizmat qilgan. Ayniqsa don-dona yoki urug‘li mevalar barakaning eng yorqin ramzi sifatida qabul qilingan. Xalq e’tiqodiga ko‘ra, serurug‘ meva qancha ko‘p bo‘lsa, shuncha ko‘p rizq, farzand va baxt keladi.

Anor — barakaning eng qadimiy ramzi. Anor o‘zbek xalqida barakaning eng kuchli ramzlaridan biri hisoblanadi. Anorning ichidagi ko‘plab donalar serfarzandlik, rizqning ko‘pligi va oilaviy totuvlikni ifodalaydi. Qadimdan yangi kelin tushirilgan uyga anor olib kirish, to‘y dasturxoniga anor qo‘yish baraka tilash ma’nosini anglatgan. Xalq orasida “Anori ko‘pning noni ko‘p” mazmunidagi qarashlar mavjud bo‘lib, bu mevaning baraka bilan bevosita bog‘liqligini ko‘rsatadi. Folklor namunalarida ham anor farovonlik ramzi sifatida tez-tez uchraydi. Anorning qizil rangi hayot, quvvat va davomiylik timsoli sifatida talqin qilinadi. Shu sababli u nafaqat moddiy, balki ma’naviy baraka ramzi hamdir.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Uzum — mo‘l-ko‘llik va totuvlik ramzi. Uzum qadimdan o‘zbek dehqonchilik madaniyatida muhim o‘rin tutgan mevalardan biridir. Uning shingil-shingil bo‘lib o‘sishi birlik, jipslik va mo‘l-ko‘llik ramzi sifatida talqin qilinadi. Uzumdan olinadigan mahsulotlar — sharbat, mayiz, sirka va boshqa ne’matlar ham baraka timsoli sanalgan. Xalq e’tiqodiga ko‘ra, uzum hosili mo‘l bo‘lgan yil barakali yil hisoblangan. Shu bois uzum bog‘lari nafaqat iqtisodiy, balki ramziy ahamiyatga ham ega bo‘lgan. Folklorda uzum ba’zan jamoaviylik va totuvlik timsoli sifatida tasvirlanadi.

Anjir — tinchlik va farovonlik belgisi. Anjir mevasiga ham xalq orasida baraka va tinchlik ramzi sifatida qaralgan. Anjir daraxtining serhosil bo‘lishi, mevasining to‘yimliligi uni farovon hayot timsoliga aylantirgan. Qadimiy e’tiqodlarda anjir daraxti muqaddas sanalib, u ostida duo qilish yoki dam olish baraka keltiradi, degan qarashlar mavjud bo‘lgan.

Turk dunyoqarashida baraka tushunchasi va mevalar. Turk xalqlari tafakkurida “baraka” tushunchasi nafaqat moddiy mo‘l-ko‘llik, balki qabila va oila tinchligi, chorva va yerning unumdorligi, naslning ko‘payishi kabi omillarni ham o‘z ichiga oladi. Mevalar tabiatning eng yuksak ne’mati sifatida ushbu tushunchaning moddiy va ramziy ifodasi bo‘lib xizmat qilgan. Ayniqsa serurug‘ va shingilli mevalar barakaning aniq belgisi sifatida talqin etilgan.

Anor — serfarzandlik va birlik ramzi. Anor turk xalqlari madaniyatida baraka va serfarzandlik ramzi sifatida alohida o‘rin tutadi. Uning ko‘plab donalari qabila yoki oila a’zolarining ko‘pligi, birlik va jipslik timsoli sifatida qaralgan. Anor qadimgi turkiy marosimlarda, keyinchalik esa islomiy madaniyat ta’sirida to‘y va bayram dasturxonlarida muhim meva bo‘lib qolgan.

Turk folklorida anor farovonlik va baxt keltiruvchi meva sifatida tasvirlanadi. Ayrim hududlarda yangi oila qurilgan xonadonga anor olib borish baraka tilash ramzi bo‘lgan. Anorning qizil rangi hayotiylik, kuch va davomiylikni ifodalagan.

Uzum — mo‘l-ko‘llik va hamjihatlik belgisi. Uzum turk xalqlarining dehqonchilik madaniyatida muhim o‘rin egallagan. Uning shingil-shingil bo‘lib o‘sishi mo‘l-ko‘llik, birlik va hamjihatlik ramzi sifatida talqin qilingan. Uzumdan olinadigan sharbat, mayiz va boshqa mahsulotlar barakali rizq sifatida qadrlangan. Folklorda uzum ko‘pincha to‘kin-sochinlik va bayramona kayfiyat bilan bog‘liq holda tasvirlanadi. Uzum bog‘lari esa barakali mehnat va farovon hayotning belgisi hisoblangan.

Anjir — osoyishtalik va tinchlik ramzi. Anjir turk xalqlarining diniy va madaniy qarashlarida tinchlik, osoyishtalik va farovonlik ramzi sifatida talqin etiladi. Islomiy an’analarda anjir muqaddas meva sifatida e’tirof etilgani bois, u turk xalqlari madaniyatida ham alohida e’zozlangan. Anjir daraxtining soyasi va mevasining to‘yimliligi tinch hayot va barakani ifodalagan.

Xurmo — ilohiy rizq va baraka belgisi sifatida. Xurmo mevasining turk madaniyatida baraka ramzi sifatida qaralishi asosan islomiy an’ana bilan bog‘liq. Xurmo Qur’onda zikr etilgan mevalardan biri bo‘lib, ilohiy ne’mat sifatida talqin qilinadi. Turk xalqlarida xurmo ramazon va diniy marosimlarda baraka keltiruvchi meva sifatida iste’mol qilingan. Xurmo uzoq saqlanishi va to‘yimliligi bilan ham barakali rizq timsoliga aylangan.

XULOSA

O‘zbek va turk tillarida baraka ramzi bo‘lgan meva nomlarini qiyosiy-lingvistik va lingvomadaniy jihatdan tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, meva obrazlari har ikki xalq tafakkurida nafaqat oziq-ovqat manbai, balki mo‘l-ko‘llik, farovonlik, hayotiy barqarorlik va ezgulik timsoli sifatida mustahkam o‘rin egallagan. Xususan, olma, anjir, uzum, anor kabi mevalar xalq og‘zaki ijodi, maqol va matallar, qo‘shiqlar hamda badiiy asarlarda baraka va ne’mat ramzi sifatida keng qo‘llanadi. Tadqiqot natijalari o‘zbek va turk tillarida mazkur meva nomlarining semantik asoslari ko‘p jihatdan mushtarak ekanini, bu holat esa umumiy turkiy madaniy qatlam va tarixiy tajriba bilan chambarchas bog‘liq ekanini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, ayrim mevalarning ramziy talqinida iqlim, hududiy xususiyatlar va milliy an’analar

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

ta’sirida shakllangan farqli jihatlar ham mavjudligi aniqlandi. Xulosa qilib aytganda, meva nomlari orqali ifodalangan baraka tushunchasi o‘zbek va turk xalqlarining milliy-madaniy tafakkurini anglashda muhim lingvistik vosita bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari qiyosiy tilshunoslik, etnolingvistika va folklorshunoslik sohalarida olib boriladigan keyingi ilmiy izlanishlar uchun nazariy asos bo‘lib, turkiy tillarning madaniy merosini chuqurroq o‘rganishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.T. Mirzayev va b. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi xrestomatiyasi. T-2008.
2. Mirzayev T. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. — Toshkent: O‘qituvchi, 1990.
3. R.Eser Gültekin. Türklerde bereket sembolü olarak meyve motifleri vemimaride değerlendirilmesi. Makale.International Periodicial For the Languanges, Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 3/5 Fall 2008
4. Aksan, D. Türk Dilbilimi ve Anlambilim. — Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
5. api.unilibrary.uz

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.